

Sosiaalinen puristuksissa¹

Onko talouden, onnellisuuden ja terveyden välissä tilaa globaalisosiaaliselle kysymykselle?

Jussi Simpura: *VTT, dosentti, tutkimusprofessori, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos*
jussi.simpura@thl.fi

Janus vol. 17 (1) 2009, 36-46

"Sosiaalinen on hävinnyt Norjan valtionhallinnosta!" Näin hälyytti Pohjoismaita seuraava tutkijakollega kesällä 2008, kun oli saanut tietää, että Norjan ministeriöiden ja keskushallintoelinten organisaatiomuutoksissa mikään ministeriöiden nimessä ei enää suoraan viitannut sosiaaliseen sfääriin. Ja toden totta: kun lähtee surfaamaan Norjan hallituksen sivuille, tästä vakuuttuu helposti. On kyllä ministeriöitä, joiden voi arvella olevan tekemisissä sosiaalipolitiikan, sosiaalipalvelujen tai sosiaalityön kanssa, mutta ne ovat nimeltään etupäässä jotakin muuta. On työ- ja osallisuusministeriö (arbeids- og inkluderingsdepartementet), terveys- ja huolenpitoministeriö (helse- og omsorgsdepartementet) ja lapsi- ja tasa-arvoasiain ministeriö (barn- og likestillingsdepartementet). Sanaa "sosiaalinen" etsii turhaan näiden etusivuilta. Se löytyy vasta joistakuista ministeriöiden alaisista laitoksista. Kerrotaan, että terveyshallitus (Helsedirektoratet) on osa sosiaali- ja terveysalan keskushallintoa ja sosiaalipalveluja mainitaan olevan erään ministeriön alaisessa eräessä laitoksessa. Lisäksi maassa on työ- ja hyvinvointihallitus (Arbeids- og velferdsdirektoratet). Sosiaalinen on kuitenkin tehokkaasti piilotunut ja piilotettu sanana kansalaisten katseelta tässä koneistossa.

Ei tarvitse mennä Norjaan asti kalaan, jotta joutuisi etsimään sosiaalisen asuinsijoja. Monissa ajankohtaisissa prosesseissa myös Suomessa ja meille relevantissa muussa maailmassa on käynnissä sosiaalisen sfääriin paikan ja sisällön uudelleenmäärittely. Esitän tästä uudelleenmäärittelystä kolme esimerkkiä ja sen jälkeen

johtopäätöksen "sosiaalisen" paikanvaihdoksesta globaalisosiaalisen kysymyksen suuntaan. Päättän kirjoituksen *neljään teesiin*, joiden aiheena on sosiaalipolitiikan asiantuntijoiden mahdollisuus osallistua käynnissä olevaan uudelleenmäärittelyyn. Teesien taustalla ovat havainnot sosiaalipolitiikan kentän muutoksista Suomessa 1990-luvulla (Kajanoja ja Simpura 2009); niitä käsitellään pidemmältäkin ajalta Sosiaalipoliittisen yhdistyksen 100-vuotishistoriassa (Jaakkola 2009).

Pääkysymys tässä puheenvuorossa koskee mahdollista "sosiaalisen" paikanvaihdosta ja samalla tavalla mahdollista sosiaalipolitiikan paradigmanmuutosta pitkässä historiallisessa ketjussa. Siinä on aikaisemmin, puolentoista vuosisadan aikana, nähty sosiaalisen kysymyksen nousu, sosiaalivaltiokansalaisuuden synty ja sen hiipuminen asiakkuudeksi sekä hyvinvointivaltion lyhyt kukoistus. Keskellä kukoistustaankin hyvinvointivaltio on muuttunut näkymättömämmäksi, mutta se on edelleen suuri vaikuttaja globalisoituneen maailman painovoimakentässä. Painovoimaa on muillakin suunnilla: perinteisten talous- ja terveysnäkökohtien rinnalle on viime vuosina hyvinvoinnin haastajaksi noussut myös onnellisuus. Näiden lisäksi globaalikysymyksiä ja myös globaalisosiaalisia kysymyksiä nousee erityisesti ympäristöilmioista; niiden käsittelyn joudun kuitenkin jättämään tässä esityksessä vähemmälle. Onko talouden, terveyden ja onnellisuuden välissä sellaista uutta tilaa, josta voisi nousta uutta liikevoimaa sosiaalista sfääriä vastaavalle toimintakentälle - ei museoimalla eikä uudel-

leen elvyttäen, vaan uutena sisältönä ja uusina toimintatapoina?

EU:n sosiaalisen toimintaohjelman sisältämät määritykset

Ensimmäisenä esimerkkinä on kesällä 2008 hyväksytty EU:n uudistettu sosiaalinen toimintaohjelma. (Mahdollisuudet, väylät ja yhteisvastuu 2000-luvun Euroopassa; hyväksytty 2.7.2008). Sen painotuksissa korostuvat aikaisempaa enemmän *yksilön* rooli, mahdollisuudet ja myös velvollisuudet sekä sosiaalisen sfäärin aiempaa tiukempi kytkeminen *talouteen* ja menestymiseen globaalissa *kaupallisessa* kilpailussa. Yleisenä tavoitteena on luoda sellaista sosiaalista Eurooppaa, jossa väestö joutuu kohtaamaan muuttuvan maailman haasteita kiihtyvään tahtiin. Sosiaalisen sfäärin toimintojen on heitä siihen valmennettava ja siinä tuettava.

Uuden toimintaohjelman painotusten muutos ei ole helposti luettavissa virallisista tiedotteista. Muutosten havaitsemista auttaa, kun seuraa sitä prosessia, jonka kautta toimintaohjelma on syntynyt. Sen taustalla on myös laaja akateemisten asiantuntijoiden raportti (Liddle & Gerais 2007), jonka takaa löytyy muun muassa Anthony Giddensin vaikutus. Tämä raportti, joka valmistui helmikuussa 2007, lähetettiin jäsenmaihiin kommenttikierrokselle keväällä 2007, ja maiden viralliset vastaukset lähetettiin komissiolle syksyllä 2007. Ennen maitten vastausten läpikäyntiä komission julkaisi marraskuussa 2007 tiivistetyn ennakkoraportin (*Opportunities, access and solidarity 2007*), joka toimi pohjana lopullisen toimintasuunnitelman valmistelussa keväällä 2008.

Tarvitaan muutama lukukerta, ennen kuin raporteista alkaa hahmottua muutamia selkeitä pyrkimyksiä painopisteiden muuttamisesta. Otan esille niistä kolme:

Kollektiivisesta yksilölliseen hyvinvointiin
Negatiivisesta positiiviseen hyvinvointiin
Objektiivisesta subjektiiviseen hyvinvointiin

Ehkä keskeisin näistä kolmesta on *ensimmäinen*: pyrkimys siihen, että hyvinvoinnin sisältöä ja siis hyvinvointipolitiikan tai sosiaalipolitiikan tavoitteita määriteltäisiin aikaisempaa vähemmän kollektiivisesti tai yhteisöllisesti ja annettaisiin enemmän tilaan yksittäiselle henkilölle siitä päättämiseksi, mikä juuri hänelle on hyvinvointia.

Tähän kytkeytyy yllä olevan listan *toinen* pyrkimys, hyvinvointitavoitteiden muotoileminen positiivisin termein negatiivisten termien sijasta. Huomio ei olisi siis niin voimakkaasti sosiaalisissa ongelmissa, niiden torjumisessa tai korjaamisessa kuin vaurauden, osaamisen ja hyvän toimintakyvyn kaltaisissa henkilökohtaisissa positiivisissa tavoitteissa. Hyvinvointia edistävän politiikan tehtävänä on antaa yksittäiselle henkilölle enemmän mahdollisuuksia tavoitella juuri sellaista hyvinvointia, jota hän pitää tärkeänä. Samalla politiikkaan liittyy joustavuuden ajatus, niin että tällaiselle rakenteella pystyttäisiin paremmin vastaamaan maailman nopeisiin muutoksiin, paremmin kuin ongelmiin keskittyvällä kollektiivisella toiminnalla.

Kolmas pyrkimys seuraa johdonmukaisesti näistä kahdesta: hyvinvoinnin tilan seuranta on kohdistettava niin sanotuista objektiivisista oloista enemmän siihen suuntaan, että ihmisten, nimenomaan yksittäisten ihmisten, kokemus hyvinvoinnin paranemisesta saisi enemmän huomiota. Siirryttäisiin siis aikaisempaa enemmän objektiivisesta subjektiiviseen hyvinvointiin.

Vuoden 2007 taustaraportin (Liddle & Gerais 2007) pyrkimysten tiivistelmä auttaa lukemaan lopullista uudistettua toimintaohjemaakin. Kuten sanottu, kysymys ei ole mistään vallankumouksesta, mutta tuntuva muutoksesta kuitenkin. Yksilöiden mobilisaatio, heidän rohkaisemisen näkemään omat mahdollisuutensa ja hei-

dän varustamisensa sellaisella osaamisella, joka näiden oman elämän hyvinvointitavoitteiden saavuttamisessa nousee sosiaalisen toimintaohjelman keskiöön. Juuri tätä tarkoittavat lopullisen toimintaohjelman (Mahdollisuudet, väylät ja yhteisvastuu, 2008) nimessä esiintyvät sanat "mahdollisuudet ja väylät". Kolmikön kolmas sana, "yhteisvastuu", on sekin näkyvästi esillä.

Ei siis pidä ajatella, että perinteiset sosiaalipoliittikan huolet heikommin menestyvien olojen turvaamisesta olisi unohdettu; sen rinnalle ja ohikin on vain nostettu uusia painotuksia. Yhteisvastuuseen sisältyy syrjäytymisen torjuntaa, huono-osaisista huolehtimista ja syrjinnän vastustamista. Poliittikan tasolla koko toimintaohjelman ydin on kuitenkin mitä ilmeisimmin siinä, että EU-kansalaisten toivotaan yksilöinä ottavan aktiivisen roolin, lähtevän liikkumaan ja hankkivan sellaista osaamista, joka on markkinakelpoista muuttuvissa globaalien kilpailun ja kaupan olosuhteissa. Poliitikot lupaavat tukea tällaisia pyrkimyksiä tarjoamalla koulutusta ja madaltamalla liikkuvuuden esteitä. Nämä toimet, koulutuksen ja liikkuvuuden tukeminen, olisivat keskeisiä sosiaalipoliittisia toimia.

Hyvin syvälle piilotettuna toimintaohjelmasta voisi lukea, että hyvinvointi voisi toteutua parhaiten silloin, kun yksittäinen ihminen voisi osaamisensa ja liikkuvuutensa avulla työllistyä globaalissa mittakaavassa kulloinkin kilpailukykyisiin töihin ja niissä ansaitsemillaan tuloilla toteuttaa omia hyvinvointitavoitteitaan ostovoimaisena kuluttajana. Tässä mielessä kauppa, niin ulkomaankauppana kuin kotimaan kaupassa realisoituvana ostovoimaisena kulutuksena, näyttää hyvinvoinnin keskeisenä moottorina. "Sosiaalisen sfäärin" rooli tässä kaikessa näyttäisi jäävän pieneksi. Yhteisvastuukin on enemmän koneistojen kuin ihmisyyshyönteisten kautta toteutuvaa yhteisvastuuta.

Olen tässä kärjistänyt tulkintaa tehdäkseni peruslinjat näkyviksi. Ei myöskään ole aina niin, että

talouden maailmasta tulevat uudelleenmääritetyt ovat kaventamassa sosiaalisen sfääriä. Esimerkiksi käsillä oleva talouskriisi voi nostaa sosiaalisia kysymyksiä ainakin tilapäisesti vahvemmin esiin. Mutta laajemmalla kaarella tämän hetken EU-politiikoissa sosiaalinen on tulossa aina vain tiukemmin kytketyksi talouspäämääriin ja nimenomaan kaupallisiin päämääriin. Tavoitteena on ensisijaisesti vahvistaa EU-yksilöiden kykyä selviytyä globaalien kaupan ja talouden käänteissä. "Sosiaalinen" on edelleen läsnä, mutta aiempaa syrjäisemmässä asemassa jopa sosiaalisessa toimintaohjelmassa.

Onko hyvinvointi onnellisuutta?

Toisena esimerkkinä ovat OECD:n pyrkimykset saada aikaan maailmanlaajuinen yhteiskuntien edistyksen seurantarjestelmä. Sen yhtenä keskeisenä tavoitteena on laajentaa taloustieteen dominoimaa edistyskäsitettä ja tuoda mukaan *ympäristöön* ja myös sosiaaliseen sfääriin liittyviä näkökohtia. *Onnellisuus* nousee sekä taloustieteen että sosiaalitieteenkin näkökulmista tämän hankkeen yhdeksi uudeksi edistyksen ilmenemisalueeksi. Kun OECD järjesti vuonna 2007 maailmankonferenssin edistyksen mittaamisesta, eivät sen kymmenistä erillisistunnoista parhaita vetonauloja olleet ympäristöön ja sosiaalisiin ilmiöihin liittyvät istunnot. Ei, suurimman suosion saavutti onnellisuustutkimusta käsitellyt istunto: siellä esiteltiin empiiristä onnellisuustutkimusta ja onnellisuuden taloustiedettä. Yksittäisistä maista oli istunnossa esillä erityisesti Bhutan, jonka hallitus julisti kymmenkunta vuotta sitten, että bruttokansantuotteen asemasta maan politiikan päähuomio kohdistetaan bruttokansanonnellisuuteen (GNH, Gross National Happiness; ks. esim Thinley 2005).

Bhutanin kohdalla on puhuttu jopa "Bhutanin onnellisuuskaavasta" (ks. esim. edellä mainittu Thinley 2005). Hallituksen onnellisuuspoliittisessa julistuksessa kuvataan onnellisuuden tavoittelemisen nojaavan neljään pilariin: (1) kestävä

ja tasapuolisuutta korostava sosio-ekonominen kehitys, (2) ympäristön suojelu, (3) kulttuurin säilyttäminen ja edistäminen ja (4) hyvä hallinnointi. Bhutanin julistuksessa tarkennetaan, että valtion vastuulla on luoda sellainen toimintaympäristö, jossa ihmisillä on mahdollisuus etsiä ja löytää onnellisuutta. Bhutanin hallitus viittasi myös onnellisuuspolitiikan taustana olevaan buddhalaiseen maailmankuvaan, joka viime kädessä tähtää yksilön tai "itsen" tasapainoiseen suhteeseen ympäröivään maailmaan. Tämä onnellisuuspolitiikka on luotu maassa, joka on kaukana BKT-tilaston kärjestä, jossa lähes kolmannes väestöstä elää Maailmanpankin tunnetuksi tekemän yhden dollarin päiväkulutuksen köyhysrajan alapuolella ja jossa hallituskin toteaa, että köyhyys ja alkoholismi ovat väestön suuria ongelmia.

Bhutan sijoittuu – kenties onnellisuuspolitiikkansa ansiosta – korkealle kansainvälisissä onnellisuusvertailuissa. Leicesterin yliopistossa toimiva tutkijaryhmä, vetäjänään psykologian professori Adrian G. White, on julkaissut subjektiivisiin onnellisuuskokemuksiin perustuvan "maailman onnellisuuskartan"(White 2006). Siinä Bhutan komeilee yhdeksännellä sijalla, heti Suomen ja Ruotsin jälkeen! Muitakin piirteitä kuin onnellisuutta kartoittavissa indekseissä Bhutan on kauempana. Esimerkiksi YK:n julkaisemassa inhimillisen kehityksen mittaristossa (HDI, Human Development Index) sen uusimmassa vuoden 2006 tilanteeseen perustuvassa laitoksessa Bhutan on vasta sijalla 133 kaikkiaan 177 maasta, Myanmarin ja Komorien välissä. Suomi on sijalla 11, Ranskan ja Yhdysvaltojen välissä. Bhutan lienee maailman maista se, jonka sijaluvut onnellisuus- ja talouslistoilla eroavat toisistaan eniten. Olisiko tämäkin lisänäyttö onnellisuuspolitiikan voimasta?

Onnellisuuskartan kärkimaa on ollut Tanska. Muista kärkeen sijoittuneista Pohjoismaista Islanti on vuoden 2008 talouskriisin puhjettua saanut paljon huomiota. Ennen kriisiä se oli

YK:n inhimillisen kehityksen indeksin kärkimaa ja muiden Pohjoismaiden tapaan korkealla muillakin samantapaisilla osoittimilla. Onnellisuuskartalla Islanti oli ennen kriisiä neljännellä sijalla. Islantilaisten onnellisuutta on ehditty ihmetelläkin, kun sijainti ja luonnonolot eivät tee maasta ensimmäistä ehdokasta kärkijoukkoon. Joku nettikeskustelija oli onnistunut kytkemään Islanninkin onnen buddhalaisuuteen: kenties onni on täydellisempää siellä, missä tyhjiys on täydellisempää.

Onnellisuuden taloustiede on noussut onnellisuuskartoitusten rinnalla viime vuosien suosikkiaiheiden joukkoon. Se sopii yksilöpreferenssien pohjalta ponnistavaan talusteorian valtavirtaan ja nostaa uudelleen esiin hyvinvointipolitiikan vaihtoehtoisia määrittelytapoja. "Onnellisuuspolitiikka" sopii subjektiivisen hyvinvointikokemuksen pohjalta ponnistavaan psykologisen tutkimuksen lähtökohtiin, ja merkkejä onnellisuuspoliittisesta ajattelusta on nähty edellä ensimmäisessäkin esimerkissä, EU:n uudessa sosiaalisessa toimintaohjelmassa. Sama yksilöpohjainen koetun hyvinvoinnin korostaminen on lähellä monissa terveyden ja hyvinvoinnin suhdetta koskevissa tarkasteluissa. Omassa työkentässäni olen huomannut, miten vaikeaa monien terveystutkimuksen suunnalta tulevien asiantuntijoiden on ymmärtää, että voisi olla muuta hyvinvointia kuin yksilön kokemaa – yhtä vähän kuin viime kädessä voisi olla muut terveystä kuin yksilön itse kokemaa ja toimintakyvysään tuntemaa.

Jyrääkö terveys hyvinvoinnin?

WHO:n kaikkein yleisimmän tason määrittelyn mukaan terveys on "täydellisen fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin tila eikä vain sairauden puuttumista" (WHO, 1948). Tämä määritelmä näyttäisi määrittävän sosiaalisen hyvinvoinnin terveyden alakomponentiksi eikä puhu mitään taloudellisesta tai ympäristön tilaan ja kestävyyyteen liittyvästä hyvinvoinnista.

Kilpaileva, arkisempi määritelmä on tarkastella terveyttä sairauden puuttumisena. Silloin sosiaalinen ei kutistu terveyden alakomponentiksi, vaan terveys nousee sosiaaliseen sfääriin nousvista tekijöistä.

Juuri tämä *kysymys terveyden ja hyvinvoinnin suhteesta* – onko terveys ihmiselämän ylin arvo vai onko se yksi, tosin merkittävä, hyvinvoinnin monista komponenteista - oli keskeisesti esillä, kun valmisteltiin vuoden 2009 alussa toteutunutta Kansanterveyslaitoksen (KTL) ja Stakesin fuusiota Terveyden ja hyvinvoinnin laitokseksi (THL).

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen syntyprosessissa määriteltiin joukko perusteluja sille, miksi fuusio on tarpeen, ja samalla joukko hyötyjä, joita fuusiolta odotetaan. Yksi perusteluista kuului: Sosiaaliset ongelmat ja terveysongelmat kietoutuvat jatkuvasti tiiviimmin yhteen. Jälkikäteen jäin miettimään, mitä kaikkea tällä oikeastaan voidaan tarkoittaa. Yksi mahdollisuus on ajatella sen viittaavaan terveyden sosiaaliluokakeroihin. Niidenhän tiedetään viime vuosina kasvaneen, kuten terveyserojen supistamiseksi työskentelevän TEROKA -hankkeen raportit ovat vastikään taas osoittaneet (esim. Palosuo ym. 2007). Toinen mahdollisuus on tämän jatkeeksi ajatella, että ehkä sosiaaliluokiksi kutsuista asemista yhteiskunnasta on tulossa entistä sulkeutuneempia niin, että esimerkiksi siirtymisen sosiaaliluokasta toiseen kahden sukupolven välillä olisi hidastunut. Maailma voi olla muuttumassa sellaiseen suuntaan, että aikaisempaan verrattuna ylempään tai alempaan sosiaaliluokkaan synnytään ja siinä pysytään useammin kuin luokkaan nouseaan tai luokasta pudotaan. "Sosiaalinen sulkeuma" sulkee ihmiset hyvinvoinnin reunoille ja huonommalla reunalla myös huonompaan terveyteen.

Terveys todellakin näyttää ihmiselämän ylimmältä arvolta, kun tiedustellaan ihmisiltä, mikä heidän omasta mielestään on tärkeintä. Mutta

terveyskään ei synny tyhjästä, vielä vähemmän väestöryhmien väliset terveyserot. Edellä mainittu TEROKA -hanke koskee itse asiassa terveyseroja määrittäviä sosiaalisia tekijöitä, terveyden sosiaalisia determinantteja. Usein arkiajattelussa nähdään, että terveyseroja voitaisiin kaventaa erityisesti terveyskäyttäytymiseen tai terveyspalveluihin liittyvillä toimilla. Puhe terveyserojen sosiaalisista determinanteista kääntää kuitenkin huomion toisaalle. Terveyden tasa-arvoa ja samalla parempaa koko väestön terveyttä voitaisiin mieluummin edistää vaikuttamalla noihin erojen sosiaalisiin taustatekijöihin. Tämä nähdään myös maailmanmittakaavassa terveyspolitiikan johtavissa piireissä. Maailman terveysjärjestö WHO on vuonna 2008 julkaissut asettamansa riippumattoman asiantuntijakomission raportin (*Closing the Gap in One Generation*, 2008), joka määrittelee maailmanlaajuisesti tavoitteeksi riittävän terveyden tasa-arvon saavuttamisen yhdessä sukupolvessa vaikuttamalla terveyden sosiaalisiin taustatekijöihin. Sosiologi, ainakin vanhemman koulukunnan sellainen, sanoisi, että tällöin vaikutetaan yhteiskunnan rakenteisiin ja sosiaalisiin suhteisiin. Sosiaalipoliitikko sanoisi, että vaikutetaan hyvinvoinnin muihin komponentteihin. Molemmissa tapauksissa vaikutettaisiin yleisillä, ei terveysspesifisillä toimilla.

WHO:n asiantuntijakomission raportin julkilausemaosassa sanotaan: "nämä ... vältettävissä olevat terveyden eriarvoisuuden ilmentymät syntyvät niistä tilanteista, joissa ihmiset kasvavat, elävät, työskentelevät ja ikääntyvät, sekä niistä järjestelmistä, joita on luotu sairauksien kanssa toimimiseksi. Ne olosuhteet, joissa ihmiset elävät ja kuolevat, ovat puolestaan poliittisten, sosiaalisten ja taloudellisten voimien muokkaamia" (*Closing the Gap in one Generation*, 2008). Tässä määrittelyssä käännetään terveyden johtava rooli päinvastoin verrattuna toisen WHO-tahon laatimaan laajaan määritelmään terveydestä "täydellisenä fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin tilana"(WHO, 1948). Se on edelleen ihmisille tärkeä arvo, mutta ter-

veydestä käsin ei voida johtaa määrittelyä sille, mikä on poliittisesti, sosiaalisesti tai taloudellisesti tärkeää.

Välipäätelmä terveyden ja hyvinvoinnin välisestä keskustelusta on kuitenkin samansuuntainen kuin talouden ja onnellisuuden kohdalla: "sosiaalisen" ala on kaventunut. Tässä tapauksessa kaventuminen liittyy siihen, että on vahvoja pyrkimyksiä määritellä hyvinvoinnin sosiaalisten komponenttien ja sen terveyskomponentin yhteen kietoutumista entistä enemmän yhdestä alakäsitteestä – terveydestä – käsin. Terveysnäkökulma sopii myös yhteen yksilöllistä hyvinvointia ja oman hyvinvointinsa rakentamista korostavien politiikkanäkemyksen kanssa.

Hyvinvoinnin monet ulottuvuudet ja vertailu vaurauden komponentteihin

Terveyden ja hyvinvoinnin suhteen pohtiminen on johtanut minut ajattelemaan, että hyvinvointia tulisi pitää kattokäsitteenä, jonka alla on koko joukko erilaisia osakomponentteja. Tämä ajatushan ei millään lailla ole uusi, vaan vastaavaa on esitetty vähintään 1960-luvun lopulta alkaen monella eri suulla (esim. Johansson 1970; Allardt 1976; uusin katsaus on Bardyn artikkeli vuodelta 2009). Oma hahmotelmani tähtää siihen, että muistettaisiin, miten hyvinvointi todella ilmenee monella eri ulottuvuudella ja miten on ajateltava myös niitä siteitä, jotka pitävät näitä ulottuvuuksia koossa. Kysymyksessä on muistamista tukeva apuväline, ei perusteellinen teoreettinen kehitemmä. Esitän tässä vain apuvälineen luurangon. On helppo huomata, että hahmotelma kelpaa myös hyvinvoinnin ja talouden tai jopa hyvinvoinnin ja onnellisuuden suhteen tarkasteluun. Huonommin sen nykyversiossa ilmenevät hyvinvoinnin ja luonnonympäristön suhteet sekä subjektiivisen, koetun hyvinvoinnin näkökulma.

Hyvinvointi voidaan esittää koostuvaksi kuudesta T-kirjaimella alkavasta komponentista ja niitä

yhteen sitovasta S-kirjaimella alkavasta komponentista:

$$HV = S [T1, T2, T3, T4, T5, T6],$$

missä

T1 = Toimeentulo

T2 = Työ

T3 = Terveys

T4 = Tiedot ja taidot

T5 = Turvallisuus

T6 = Toimintamahdollisuudet (*capabilities*², vrt. Sen 1993)

ja

S = Sosiaaliset suhteet, verkostot ja normit.

Lähtökohtana on, että näiden komponenttien välillä ei ole automaattista hierarkiaa, vaan niiden suhteet vaihtelevat ajassa. Joskus elämme työtä korostavaa aikaa, joskus toiste toimeentuloa, ja tällä hetkellä – ikääntyvässä ja paisuvien terveydenhuoltomenojen uhkaamassa Suomessa – terveyttä korostavaa aikaa. "Tiedot ja taidot" viittaavat osaamiseen ja inhimilliseen pääomaan, jota edellä talousnäkökulmasta korostettiin niin EU:n kuin Maailmanpankinkin kehitemmissä. Turvallisuus nostaa juuri nyt asemiaan, kun meillä on Suomessa valmistunut sisäisen turvallisuuden ohjelma. Ja toimintamahdollisuudet (*capabilities*) on kiehtova ja kiistelty hyvinvoinnin komponentti. Mutta tässäkin konseptiossa sosiaalinen piileksii S:ssä. Voisimme ajatella, että "sosiaalisen" ala on laajimmillaan, kun hyvinvoinnin eri komponentit ovat jollakin tavoin tasapainoisesti esillä keskenään. Ja vastaavasti ale kaventuisi, kun jonkin komponentin saama huomio nousee epätasapainoisen suureksi suhteessa muihin komponentteihin.

Tätä hyvinvoinnin komponenttimallia voi verrata toisella alalla tehtyyn vastaavanlaiseen de-

komponointiin, jossa siinäkin sosiaalisen sfääri nousee esiin. Esimerkkinä on viimeisten parin vuoden aikana Maailmanpankin piirissä käynnissä ollut hanke kansakuntien todellisen vaurauden määrittämiseksi (Hamilton ym. 2006). Siinä laajennetaan kansantalouden tilinpidon ajattelutapaa kattamaan aineettomia varallisuuden muotoja, kuten osaamista, luottamusta instituutioihin (ja instituutioiden välistä luottamusta), toisiin ihmisiin ja toimivaan hallintoon. Ensimmäisten harjoitelmien tulokset ovat mielenkiintoisia. Kansakuntien varallisuus on vain pienessä määrin kiinni luonnonvaroista tai muista aineellisesta varallisuudesta. Ylivoimaiseen päärooliin nousee aineeton pääoma, joka Maailmanpankin asiantuntijoiden puheessa jakautuu kahteen pääkomponenttiin: inhimilliseen pääomaan (siis osaamiseen, tietoihin ja taitoihin) sekä institutionaaliseen pääomaan (luottamukseen instituutioihin sekä niiden väliseen luottamukseen; tähän kuuluu myös hyvä hallinnointi eli "good governance"). Vähemmän huomiota saa sosiaalinen pääoma, joka voitaisiin tässä yhteydessä määrittellä vastavuoroisen luottamuksen normeiksi ja verkostoiksi.

Kiinnostavaa on huomata, että meneillään oleva talouskriisi on iskenyt loven nimenomaan instituutioiden väliseen luottamukseen ja tämä heijastuu myös finanssipääomaan, kuten arvopaperivarallisuuteen. Kriisin ratkaisuyritykset tähtäävät keskeisesti siihen, että instituutioiden välinen luottamus palautuisi ja voisi johtaa vähitellen myös instituutioita kohtaan tunnetun luottamuksen vahvistumiseen. Vaikka sosiaalinen pääoma jää tässä Maailmanpankin varallisuuskehikossa vielä aika vähälle huomiolle, on tässä tärkeätä se, että tarkastelu on laajentunut huomattavasti tavanomaisen talouskuvauksen ulkopuolelle ja sisältää kuitenkin merkittäviä sosiaalisia elementtejä; sellaisiksihan institutionaalisen pääoman komponentitkin on katsottava.

Johtopäätös: "sosiaalisen" paikanvaihdos globaalisosiaalisen kysymyksen suuntaan

Tämän kirjoituksen pääkysymys koskee mahdollista "sosiaalisen" paikanvaihdosta ja samalla tavalla mahdollista sosiaalipolitiikan paradigmanmuutosta ketjussa, jossa aikaisemmin, puolentoista vuosisadan aikana, on nähty sosiaalisen kysymyksen nousu, sosiaalivaltiokansalaisuuden synty ja sen hiipuminen asiakkuudeksi sekä hyvinvointivaltion lyhyt kukoistus.

Vastaus pääkysymykseen näyttää jo ilmeiseltä: paikanvaihdos on tapahtumassa, ja siihen voi liittyä sosiaalipolitiikan paradigman muutos. Muutoksen pakko syntyy ennen kaikkea siitä, että sosiaalista kysymystä ympäröivässä painovoimakentässä muut ilmiöt ovat jo siirtyneet globaaliin tarkasteluun: tämä koskee tässä esimerkkeinä tarkasteltuja taloutta ja terveyttä, jopa onnellisuutta, tarkastelun ulkopuolelle jätetyistä ympäristökysymyksistä puhumattakaan. Jotta sosiaalisen sfäärin sisältämän hyvinvointiajattelun asiantuntijat pääsisivät globalisointiprosesseihin kunnolla mukaan, olisi heidän voitava toimia globaaleina aktivisteina meidän kaikkien yhteisessä koko maailman sosiaalipolitiikassa. Hyvinvointipolitiikankin olisi muututtava globaalisosiaalista kysymystä painottavaan suuntaan. Perinteisestä paikallisesta, alueellisesta ja kansallisvaltiollisesta näkökulmasta joudutaan luopumaan, koska globaali-ilmiöt iskevät suoraan myös paikallisiin toimintoihin. Talouskriisin keskellä tämä nähdään päivittäin.

Välipäätelminä talouden, onnellisuuden ja terveyden väliin jäävän tilan muutoksista tiivistän edellisistä jaksoista seuraavaa:

* *Talous*: Sosiaalisen sfääri on EU-politiikoissa tulossa aina vain tiukemmin kytkettyksi talouspäämääriin ja nimenomaan kaupallisiin päämääriin. Tavoitteena on ensisijaisesti vahvistaa EU-yksilöiden kykyä selviytyä glo-

baalin kaupan ja talouden käännteissä. Perinteinen sosiaalisen sfääri on mukana, mutta enemmän taka-alalla.

* *Onnellisuus*: Maailmalla käytävän politiikkoihin vaikuttamaan pyrkivän onnellisuuskeskustelun pääpaino ei ole sosiaalisen sfäärissä. Onnellisuuskeskustelu on tähän vuoteen saakka ollut voimistumaan päin ja vallannut uusia areenoita. Onnellisuus tuo kestävän kehityksen keskustelun rinnalle myös oman, ympäristökysymysten tärkeyttä painottavan lisänsä.

* *Terveys*: Myös terveyden ja hyvinvoinnin välisessä keskustelussa on "sosiaalisen" ala kaventunut. Tässä tapauksessa kaventuminen liittyy siihen, että on vahvoja pyrkimyksiä määrittellä hyvinvoinnin sosiaalisten komponenttien ja sen terveyskomponentin yhteen kietoutumista entistä enemmän yhdestä osatekijästä – terveydestä – käsin.

Tein tämän kirjoituksen ensimmäiset versiot aikana ennen tämänhetkistä talouskriisiä. Ennen näkemätön kriisi on nostanut ratkaisuyrityksissä esiin uudenlaista sosiaalista vastuuta: meidän vastuutamme heistä. Enää ei riitä, että huolehdimme heistä, niistä tai noista, joita maailma on murjonut. Maailma murjoo meitä kaikkia, ja olemme mylläkässä sekä tekijöinä että kohteina, subjekteina ja objekteina. Islantilaiset ovat joutuneet toteamaan, että kaikkien talousmenetysten jälkeenkin he ovat vielä toisilleen merkityksellisten ihmisten yhteisö, joka voi yhteisellä ponnituksella selviytyä kriisistä. Yhdysvalloissa verojen vihaajatkin iloinnevat nyt siitä, että verovaroilla on voitu yrittää pelastaa yhteisen elämän kannalta keskeisiä instituutioita. EU-maat ovat liikkuneet nopeammin yhteisten päätösten suuntaan kuin kenties koskaan. Globaali kriisi tekee näkyviksi meidät tekijöinä ja kohteina; se heittää me-subjektin ja me-objektin samanaikaisen läsnäolon suoraan kuvaruudulle ja olohuoneisiin.

"Sosiaalinen kysymys" syntyi 1800-luvulla teollistumisen varhaisvaiheen tuomasta sosiaalisesta ja taloudellisesta asioiden paikoiltaan tai sijoiltaan menosta (dislocation, displacement). Nyt elämme aikaa, jolloin vastaava muutos on tapahtumassa globalisaation edetessä ja syntymässä on "globaali kysymys". Sen sisältönä on ihmisten maailmanlaajuinen selviäminen yhteisten talous-, kauppa-, ympäristö- ja terveyshaasteiden edessä. Sen sosiaalinen aspekti korostaa ihmisten maailmanlaajuisten yhteisen toiminnan merkitystä. "Globaalisosiaalinen kysymys" koskee sitä, ovatko kaikki tässä mukana: heikoimmat mukana pidettyinä ja vahvimmat mukaan pakotettuina. Tällä kysymyksellä on nyt oma liikevoimansa. Se näyttäytyy siinä, että globaali-ilmiöt ulottuvat välittömästi sekä heikompien että vahvimpien arkimaailmaan. Vanhan sosiaalisen kysymyksen aikana välittävä keskitaso, useimmiten kansallismakro ja sen tasolla ilmenevät taloustoiminnot, olivat keskeisessä roolissa. Vieläkin tuo taso on olemassa, mutta luonteeltaan muuttuneena – ja silti sitä ilmeisesti tarvitaan. Globaalisosiaalisen kysymyksen olennainen piirre on globaalin makrotason päivittäinen läsnäolo lokaalilla mikrotaasolla.

Uuden sosiaalisen kysymyksen, "*globaalisosiaalisen kysymyksen*", sosiaalinen aspekti koskee yhdessä toimimisen edellytyksiä, esteitä ja mahdollisuuksia. Eräs tämän kirjoituksen alkua hahmotelmia kommentoinut asiantuntija tiivistä kommenttinsa näin: "Sosiaalisuus on keskeinen ihmisyhteisöjä kehittävä ja ylläpitävä voima". Tätä voimaa voisi pitää jopa evoluutiovoimana, sillä siitä voi riippua ihmislajin kyky selviytyä yhteisistä haasteista. Sosiaaliset siteet, sosiaaliset suhteet, tai verkostot, luottamus ja normit, pitävät tätä ihmisten maailmaa pystyssä.

Neljä teesiä sosiaalipolitiikan asiantuntijoille

Mitä sosiaalipolitiikan asiantuntijoiden pitäisi tehdä globaalisosiaalisen kysymyksen noustessa? Esitän neljä teesiä. Niiden taustana ovat Sosiaalipoliittisen yhdistyksen 100-vuotisjuhlaulkaisun (Jaakkola ym. 2009) esille tuomat havainnot (ks. esim. Kajanoja ja Simpura 2009) sosiaalipolitiikan kääntymisestä sisäänpäin ja juuttumisesta historiaansa, hämärtyneestä käsityksestä sosiaalipolitiikan toiminnan subjektista sekä vaikeuksista sovittaa sosiaalipolitiikka globaalin, eurooppalaisen, kansallisen ja paikallisen maailman samanaikaiseen läsnäoloon.

Sosiaalipolitiikan sisäänpäin kääntynyt katse on käännettävä ulos ja puhuttava ulkomaailmalle

Vaikka uusia osallistumismahdollisuuksia määrittelykilpaan olisi aukeamassa, näyttää siltä, että *sosiaalipolitiikan ammattilaiset ovat vuosikausia kääntäneet katsettaan ulkomaailmasta sisäänpäin*, oman kenttensä sisäisiin jännitteisiin. Samalla he ovat jättää sosiaalisen sfäärin jatkuvan uudelleenmäärittelyn hegemoniavallan kokonaan muille tahoille. Pitäisikö tuo valta kaapata takaisin? Miksi niin pitäisi tehdä? Ja miten se olisi edes mahdollista? Edellä jo arvelin, että sosiaalipolitiikan asiantuntijoiden joutuminen keskustelemaan vain itsensä ja toistensa kanssa ei ole vain, eikä ehkä etupäässääkään, heidän omaa syytään, vaan johtuisi siitä, että vanha sosiaalisen sfääri oli menettänyt yhteiskunnallista liikevoimaansa. Siksi voi arvella, että sosiaalipolitiikan asiantuntijoiden uusi tuleminen voi toteutua vain uudella sisällöllä, jolla on uutta liikevoimaa.

Viime kädessä tullaan kysymykseen siitä, mitä sanottavaa sosiaalipolitiikan ammattilaisilla, sosiaalisen sfäärin asiantuntijoilla, on myös muille maailmoille eikä vain toisilleen. On siis etsittävä sellaista sosiaalisen sisältöä, jolla on liikevoimaa tämä hetken maailmassa. Tuon uuden sisällön on mitä ilmeisimmin oltava luonteeltaan globaa-

lista: lähestymme *globaalisosiaalisen kysymyksen* syntyä.

Sosiaalisen sfäärin muuttuminen kollektiivisen ja yksilöllisen vastuun historiana: uusi käänne käsillä

On turha haikailla paluusta jo menneisiin suuruuden päiviin ainakaan vanhalla sosiaalisen sfäärin ohjelmalla. Tarvitaan uusia aineksia. Eteenpäin on katsottava ja nähtävä, mitä kaikkea muuta on muuttunut, kun sosiaalisen paikka ja sisältökin ovat muuttuneet ja muuttumassa. Voimme esimerkiksi nähdä, että vanhan sosiaalisen sisältämä kollektiivisen vastuun eetos on ensin korvautunut jo parin-kolmenkymmenen vuoden ajan vahvistuen yksilöllisen vastuun eetoksella. Siinä korostuu *minun* vastuuni *minusta* itsestäni, kun vanha sosiaalinen eetos korosti *meidän* vastuutamme *heistä*. Vaikka minä -kauden jatkuminen saa tukea esimerkiksi EU:n sosiaalisen toimintaohjelman muotoiluista, voi varsinkin globaali-ilmiöiden kautta syntyä käänne kollektiivisempaan suuntaan.

Uuden sosiaalisen kysymyksen ydin on meidän vastuumme meistä

Näyttää kiinnostavasti todellakin siltä, että sosiaalisen uusi tuleminen voisi olla rakentumassa taas *uudenlaisen kollektiivisen vastuun* varaan, nimittäin sen, jossa on kysymys *meidän* vastuustamme *meistä* itsestämme. Tämä näkyy erityisesti globaalikysymysten yhteydessä, jossa olemme kaikki samalla maapallolla kollektiivisesti vastuussa omasta ja tulevien sukupolvien hyvinvoinnista. Ja huomattaa: hyvinvoinnista, joka ei ole taloutta, terveyttä eikä kilpailukykyä, vaan – jo vähän kuluneesti – sosiaalisesti ja ekologisesti kestävä yhteistä elämää. Olisiko myös niin, että uusi sosiaalinen rakentuisi tämän ”yhteiseen elämäämme” kohdistuvan kollektiivisen vastuun varaan?

Makro- ja mikromaailmoista takaisin keskitason todellisuuteen

Voimme huomata, että yhteistä elämää on ollut helpoin hahmottaa mikro- ja makrokontekstissa, kuten sosiaalityön kohteena olevien perheiden ja ruokakuntien kohdalla tai globaalikysymyksissä. Sen sijaan yhteinen elämä on ollut vaikeampi hahmottaa keskitason konteksteissa, kuten kansallisvaltioiden, alueiden ja ehkä paikallisyhteisöjenkin kohdalla. Tämä havainto tekee ymmärrettäväksi sen, että sosiaalipolitiikka voi edelleen kukoistaa globaalikysymyksissä ja sosiaalityön kantamana mikrokysymyksissä, mutta on häipyneet taustalle keskitason konteksteissa.

Mitä se minulle kuuluu, mitä minä teen? Tämä on tuomittava asenne yksilövastuun näkökulmasta! Mitä se meille kuuluu, miten he elävät? Tämä taas on johonkin mittaan hyväksyttävä asenne yksilövastuun näkökulmasta, kunhan he eivät estä meitä elämästä miten haluamme! Mitä se meille kuuluu, miten he tai ne elävät? Tuomittava asenne vanhan sosiaalisen vastuun näkökulmasta! Mitä se meille kuuluu, miten me elämme? Tuomittava asenne uuden sosiaalisen vastuun näkökulmasta! Uuden sosiaalisen politiikka on me (kaikki) - politiikkaa, joka voi olla nousemassa muutaman vuosikymmenen minä (ja minun porukkani) -politiikan kauden jälkeen. Me -politiikka on nimenomaan uutta sosiaalipolitiikka (eikä hyvinvointipolitiikkaa, elämänpolitiikkaa tai yhteiskuntapolitiikkaa).

Viitteet

¹ Kirjoitus perustuu Sosiaalipolitiikan päivillä Rovaniemellä 17.10.2008 pidettyyn esitelmään. Kiihtäen esitelmän kommentaattoria Pirkkoliisa Ahposta ja Januksen toimitusta sekä lukuisia muita kommentoijia hyödyllisistä näkökohdista.

² Tämä termi ei ole onnistunut saamaan vakiintunutta suomenkielistä käännettä. Puhutaan milloin kyvykkyydestä, milloin toimintakyvystä tai toimintamahdollisuuksista. Eräässä hyvinvointikeskustelussa putkahtivat esiin myös sanat "voipuus" ja "voipaisuus". Kysymys on siitä, mitä henkilö voi tehdä ja mitä ei.

Kirjallisuus

Allardt, Erik (1976) Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Helsinki & Porvoo: WSOY.

Bardy, Marjatta (2009) Hyvinvoinnin ulottuvuudet perheen ja yhteiskunnan suhteissa. Teoksessa Johanna Lammi-Taskula ym. (toim.) Lapsiperheiden hyvinvointi 2009. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos.

Closing the Gap in one Generation. Health equity through action on the social determinants of health. (2008) Geneva: WHO, Commission on Social Determinants of Health.

Hamilton, Kirk et. al (2006) Where is the True Wealth of Nations? Measuring Capital for the 21st Century. Washington, D.C.: The World Bank

Human Development Index. Ks. ussin, vuoden 2008 versio (tiedot vuodelta 2006) <http://hdr.undp.org/en/statistics>. New York: UN Development Program.

Jaakkola, Risto; Kainulainen, Sakari & Rahkonen, Keijo (toim.) (2009) Sosiaalipoliittinen yhdistys 1908-2008. Työväen suojelusta sosiaalipoliittikaan. Helsinki: Edita (painossa).

Johansson, Sten (1970) Om levnadsnivåundersökningen. Stockholm: Allmänna förlaget.

Kajanoja, Jouko & Simpura, Jussi (2009) Sosiaalipoliittinen yhdistys 1900-luvulta 2000-luvulle. Teoksessa: Risto Jaakkola, Sakari Kainulainen & Keijo Rahkonen (toim) Sosiaalipoliittinen yhdistys 1908-2008. Työväen suojelusta sosiaalipoliittikaan. Helsinki: Edita (painossa).

Liddle, Roger & Lerais, Frédéric (2007) EU:n sosiaalinen todellisuus. Eurooppa -politiikan neuvonantajien toimisto. Bryssel: BEPA.

Mahdollisuudet, välät ja yhteisvastuu 2000-luvun Euroopassa. (Euroopan komission tiedonanto) COM(2008)412 lopullinen.

Opportunities, access and solidarity: towards a new social vision for 21st century Europe. Commission of the European Communities, COM (2007) 726 final.

Palosuo, Hannele Koskinen, S.; Lahelma, E.; Prättälä, R.; Martelin, T.; Ostamo, A.; Keskimäki, I.; Sihto, M.; Talala, K.; Hyvönen, E.; Linnanmäki, E. (toim) (2007) Terveyden eriarvoisuus Suomessa. Sosioekonomisten terveyserojen muutokset 1980-2005. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2007:23. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Sen, Amartya (1993) Capabilities and well-being. Teoksessa Amartya Sen & Martha Nussbaum (eds.) The Quality of Life. Oxford: Clarendon Press.

Thinley, J. (2006) Keynote "What does Gross National Happiness Mean?" by the Minister of Home and Cultural Affairs, Bhutan. Second International Conference on Gross National Happiness Rethinking Development. Local Pathways to Global Wellbeing. St. Francis Xavier University, Antigonish, Nova Scotia, Canada - 2005, June 20-24. <http://www.gpiatlantic.org/conference/proceedings/thinley.htm>

White, Adrian (2006) World Map of Happiness. Ks. University of Leicester; sivusto <http://www.le.ac.uk/pc/aw57/world.sample.thml>.

WHO (1948) Preamble to Constitution of the World Health Organization as adopted by the International Health Conference, New York, 19-22 June, 1946; signed on 22 July by the representatives of 61 States (Official Records of the World Health Organization, no. 2, p. 100) and entered into force on 7 April 1948.